

Jaarboek

Heemkring Balen vzw

Beste lezer,

Het Jaarboek 2004, het 3de in de reeks, rolde zopas van de pers. Zoals elk jaar hebben we weer beroep kunnen doen op verschillende medewerkers om deze uitgave te vullen met interessante bijdragen over onze gemeente en regio. De talrijke foto's, meestal nieuw of nog nooit verschenen, maken van dit nieuwe jaarboek een echt 'collectors item'.

De volkse vertellingen over 'Sagen en Legendes' uit onze streek, verteld door mensen van bij ons, is zeker een aanrader. Aan de hand van een onuitgegeven licentiaatverhandeling, namelijk 'Sagenmotieven in het grensgebied Kempen-Hageland', bundelde men de gegevens voor Balen en Olmen.

In de reeks van Balense plaatsen en gehuchten, die vorig jaar met 'De Berg' een enorm succes kende, zijn we toe aan 'Het Heike' of 'De Driehuizen'. Ook nu weer hebben de auteurs bergen werk verzet en in een 60 bladzijden lange bijdrage heel wat pure nostalgie verwerkt.

Hoolstmolen, één van de 3 nog bestaande 'geklasseerde' watermolens in onze gemeente, wordt nader belicht. In deze bijdrage wordt de familie Van Elsen in de kijker geplaatst en dit zal velen van onze lezers vanzelfsprekend interesseren.

2004 is ook het jaar dat het precies zestig jaar geleden is dat wij verlost werden van het zware juk van WOII. Naar aanleiding van deze herdenking hebben wij er aan gehouden om in dit jaarboek iets op te nemen met betrekking tot deze wereldoorlog, met onder andere historisch materiaal van mensen van bij ons. Vele herinneringen zullen weer boven komen bij het lezen van de bijdrage: 'Uit de oorlogsdagboeken van Karel en War'.

Viering 50 jaar televisie brengt ons automatisch bij Balenaar Bert Leysen. De 'roots' van de Belgische televisie liggen immers in onze gemeente. Bert was namelijk de eerste directeur van de Vlaamse Televisie.

Een kort huldebetoon mag dan ook niet in dit jaarboek ontbreken.

Traditiegetrouw blikken we ook nog even terug op 2003. We bundelden de voornaamste gebeurtenissen in een korte bijdrage gebaseerd op publicaties uit de media.

Zoals steeds ben ik er ook nu weer van overtuigd dat U, beste lezer, heel veel leesplezier zal beleven aan dit nieuwe jaarboek.

Richard Vermeulen
Voorzitter Heemkring Balen
Maart 2004

Sagen uit Balen

François Van Gehuchten

“In de tijd toen in de donkere wintermaanden de grauwe nevelslierten als spoken boven zompige akkers zweefden, werden de volkssagen van mond tot mond doorverteld. Die verhalen blijven ons boeien door hun raadselachtigheid. Zij zweven als herfstdraden door de lucht en wie zal ze ooit ontwarren?”

0.1. ‘Die goede oude tijd’

Het is genoegzaam geweten dat in grootmoeders tijd de mensen tijdens de lange winteravonden bij elkaar buurtten en dat daarbij de oude vertellingen van mond tot mond overgingen. Tijd maken voor elkaar, kijken naar de flakkerende vlammen en luisteren naar de wind in de open haard. Dat alles tovert romantische beelden voor onze geest en daarom spreken we van: ‘Die goede oude tijd’.

De oude tijd was niet goed. Er was armoede, soms honger, ziekte en pijn. Louter vanuit materialistisch oogpunt gezien was het een zeer slechte tijd. In normale omstandigheden konden de meeste mensen juist rondkomen, maar de toestand was niet vaak ‘normaal’. Misogst en honger, om nog te zwijgen van oorlog en pest maakten geregeld hun opwachting en dan schreven de klerken in hun akten over ‘den dieren tijd’. Het was al kommer en kwel: *de fame, peste et bello, libera nos Domine* of: van honger, pest en oorlog, verlos ons Heer. Het waren de grootste gesels, maar er waren er nog andere.

Inzake morele waarden en normen, op het vlak van het immateriële, filosofische en religieuze was het een fijne tijd. Mensen maakten tijd voor elkaar, er was gemeenschapsleven, veel sociaal contact, solidariteit en er was één godsdienst, die in feite ook een ideologie was. Wat mijnheer pastoor iedere zondag op zijn kansel orakelde was de leidraad des levens voor de parochianen. Er hoefde dan ook niet veel te worden gepiekerd of gediscussieerd. Werden de mensen dan niet dom gehouden? Misschien wel, maar wat niet weet, niet deert.

De mensen uitten vroeger hun gevoelens veel meer. Ze waren vrij gauw ontroerd. Een treurspel bracht hen op een ik en een gij aan het wenen. Dat was echter nooit het einde van een toneelavondje. Een blijspel of komedie sloot de avond onveranderlijk af en in de juiste stemming keerden de Jeffen, de Rikken, de Reziens en de Trezen huiswaarts. De mensen konden toen nog genieten van eenvoudige dingen. Natuur-

lijk, omdat ze niets meer hadden, horen we de onverbeterlijke betweter al uitroepen. Wij moderne mensen, niet gejaagd door de wind, maar door een laaiende ambitie en daarom geplaagd door de inherente stress kunnen nog zo moeilijk genieten van simpele dingen. Het oude verhaal klinkt banaal; de oude waarden verloren hun waarde.

0.2. Volks- en bijgeloof

Dat volks- en bijgeloof klinkt nu zo achterhaald, zo passé en toch blijft het ons in het geniep boeien. We schamen ons bijna daarvoor. We durven nog moeilijk voor onze fascinatie uitkomen. Zich interesseren in verhalen over heksen en spoken, dat is nu toch helemaal ‘uit de tijd’!?

Kunnen we dan niet beter op café gaan. Daar zegt Jef ook tegen zijn maat: “Vertel nog eens iets; het moet niet waar zijn, als het maar straf is!”

De volkssagen handelen inderdaad over verhalen om in te geloven. Geloof is iets wat niet zeker is, wat niet bewijsbaar of wetenschappelijk exact kan gemeten worden. Ik geloof in God, de almachtige Vader,... Ik geloof in de hemel, de hel en het vagevuur: hoe dikwijls moesten wij het in onze jeugd opzeggen, afratelen,.. Bidden heette dat, van bovenaf opgelegd door de kerk. Dat was het officiële godsgeloof.

Onze voorouders hadden echter ook hun eigen geloof, niet door de kerk opgelegd, los daarvan en slechts met een scheef oog toegestaan door mijnheer pastoor en de roomse hiërarchie. Die eigen interpretatie van het bovennatuurlijke en het hiernamaals bestond uit volksgeloof en bijgeloof

Het **volksgeloof** werd nog toegestaan door de kerk. Het bestond uit de heiligenverering en de aanbidding voor hulp en genezing tegen kwalen. Het waren de bedevaarten naar een lokale heilige of kapel; de volksgenezingen door overlezers met religieuze inslag. Volksgeloof dekte een brede laag, maar daarnaast was er het **bijgeloof** of de overtuiging van het bestaan van de duivel, de grote meester van het kwaad en talloze boze krachten van hem afhankelijk. Dit hoofdstuk wordt in een ‘ernstige’ geschiedenis steeds gemedend, maar wie hier geen inzicht heeft, kent de ware denkwereld van onze voorouders niet en zal een aantal dingen ‘missen’.

De mens van weleer was diep religieus en zag in vrijwel alles de hand Gods. Het kon dan ook niet anders of de bijgelovige mens meende de meest wonderbare gebeurtenissen in zijn dorp waar te nemen. Wijlen spekpater Werenfried van Straaten formuleerde het als volgt: “Wie in God gelooft, moet in de duivel geloven. Als er een absoluut Goede is (God), moet er ook een absoluut Kwade bestaan”. Eenvoudiger en duidelijker kan het niet worden gesteld.

Het bijgeloof is eeuwenoud en stamt zelfs uit de voorchristelijke periode in onze dorpen. Het vond de wortels in de natuurgodsdienst van Kelten en Germanen, gemeenzaam geringschattend heidendom genoemd. Het bijgeloof is verder te verklaren door het middeleeuwse wereldbeeld van de strijd tussen goed en kwaad, op punt gesteld door de H. Augustinus in de vijfde eeuw. Later kwamen er nog elementen bij: de middeleeuwse mannenmaatschappij en de voor hen bedreigende invloed van vrouwen die niet louter hun moederrol vertolkten; de collectiviteit of het in gemeenschap

leven en de daaraan inherente ‘kuddegeest’ en het godsdienstige fanatisme dat uit zichzelf afgleed naar bijgeloof. De kerk wendde de strijd tegen de ketterij aan om de duivel in de mens uit te roeien. De kerk stond argwanend tegenover de wetenschap en de natuur. Zij keerde zich dus haast automatisch tegen mensen die in de natuur bepaalde geneeskrachtige middelen zochten. De ultieme orgie van haat en geweld vanwege de kerk, bijgestaan door de staat en fanatieke katholieke koningen is echter niet middeleeuws. De juridische moorden dateren helemaal niet van de ‘duistere middeleeuwen’, zoals zo dikwijls wordt geopperd. Het hoogtepunt van de heksenwaan lag in de jaren 1550-1650, toen de zogenaamde Moderne of Nieuwe tijd al was ingetreden. De bladzijde der schande werd volgeschreven tijdens het hoogtepunt van renaissance en humanisme, toen in het algemene wereldbeeld de mens al meer centraal was komen te staan.

Vanaf de zeventiende eeuw verminderde de waan, maar slechts heel geleidelijk verdween de vervolging op basis van denkbeelden. In het juridisch-achterlijke Limburg zouden nog tot het eind van de ‘Verlichte’ achttiende eeuw bokkenrijders als heksen worden vervolgd. De Franse Revolutie met haar waarden van vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid maakte een einde aan de monsterprocessen gebaseerd op ingebeelde duivelsverhalen. Toen pas, anno 1795.

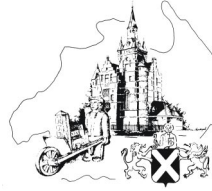
Het nefaste werk van de katholieke kerk, de inquisitie, de terechtstellingen op basis van loze beschuldigingen van duivelse riten bleven in de geest van het volk verder leven. De gebeurtenissen hadden zich definitief vastgezet in de eenvoudige volkshoofden en dat in zo sterke mate dat geloven in heksen en boze krachten niet zo maar een frivool geloof was, maar dagelijkse realiteit!

Nog tot in het midden van de twintigste eeuw leefde het bijgeloof in de sagen voort en onze Kempen bleven daarbij een hoofdrol vertolken, ook nog toen na de Tweede Wereldoorlog dat bijgeloof in de steden al voor een groot deel verdwenen was. In de geïsoleerde, beboste Kempen bleven de mysterieuze figuren verder rondwaren: kabouters, alvinnen, weerwolven, dwaallichten... Iedere avond trok de ‘tienurenhond’ en de ‘achtuermoeier’ op pad. Figuren met een ver en duister verleden bleven verder leven in de collectieve fantasie en de vertellingen.

De jongere generatie haakte toen af maar zocht heil in modern bijgeloof: hypnose, macrobiotiek, natuurlijke geneeswijzen, telepathie, telekinese, ouija-borden, spiritisme. Zelfs het satanisme kreeg moderne aanhangers, evenals de Wiccabeweging van vrouwen die nu zichzelf zonder schroom heks noemen. Allemaal geleerde namen voor oude kenmerken. Het wordt doorzichtiger wanneer in een dorp een handoplegger woont die pijn kan wegnemen en wiens grootmoeder in datzelfde dorp algemeen als heks werd bestempeld. De link tussen hekserij en parapsychologie is meteen gelegd. Een aparte plaats bekleedde de pastoor van het dorp. Eeuwenlang keek de landelijke bevolking met een bijna bijgelovige vrees op naar de figuur van de dorpsheer, die in de oude tijden vrijwel ongehinderd heerste over rijk en arm in de gemeenschap. Was hij niet de vertegenwoordiger Gods, voor wie zelfs de dorpsheer en de wethouders op de knieën zakten? Te midden van een kudde analfabeten kon hij lezen en

Inhoud

Sagen uit Balen	5
Driehuizen, een vergeten gehucht in Balen?	53
Hoolstmolen	113
Uit de oorlogsdagboeken van Karel en War	145
WO.II (1940-1945)	169
De eerste directeur van de “Vlaamse Televisie” was een Balenaar “Bert Leysen wilde het volk opvoeden”	185
Balen in de media 2003	189
Interessante lectuur uit ons eigen archief	201

Colofon

Redactie: Vic Berckmans, Paul Hannes, Lieve Mens,
Guy Vanhoof en Richard Vermeulen.

Omslag: Hoolstmolen te Balen,
foto's R. Vermeulen.

Logo Heemkring Balen: Chris Vandeput.

Ontwerp omslag: Drukkerij 'Het Zoeklicht'.

Corrector: Vic Berckmans, Kelly Vanherle.

Lay-out: Walter Vermeulen.

Uitgegeven door: Heemkring Balen vzw.

Alle teksten verschijnen onder de enige en dwingende verantwoordelijkheid van de auteur, hier treft de kring als vzw geen rechtsaansprakelijkheid.

Verantwoordelijke uitgever: Richard Vermeulen voor
Heemkring Balen vzw.

Bestellen en Info:

Prijs van een jaarboek na verschijning € 16.00

Leden en voorinschrijving: € 12.00

Te bestellen door overschrijving op rek. 001-0597148-92
van Heemkring Balen vzw, Vaarstraat 29 te 2490 Balen.

Rechtstreeks ook verkrijgbaar op ons kantoor, zelfde adres.

<http://www.hkbalen.be.tf>

© 2004 Heemkring Balen vzw

D/2004/4953 (8)